

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни

«Конституційне право»

**обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти**

08 Право 081 Право

**за темою – *Конституційно-правовий статус громадських формувань в
Україні***

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 (протокол від 18.08.2023 № 8).

Розробник: професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Коломієць Ю. М.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, к.ю.н., доцент Зубенко Г. В.
2. Доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент Логвиненко Є. С.

План лекції

1. Право на об'єднання в Україні та форми його реалізації. Види громадських формувань, загальна характеристика їх правового статусу.
2. Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні.
3. Види громадських організацій, їх завдання та функції.
4. Конституційні основи організації і діяльності професійних союзів в Україні.

Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
4. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 грудня 1998 р. № 281-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/281-14>
5. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
6. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
7. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 554 с.
8. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
9. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
10. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
11. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
12. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права: рекомендовано МОН України / за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.

Додаткова:

1. Берченко Г.В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13-23. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2017_4_4

2. Бондарчук І.В. Рішення Конституційного Суду України у правовому регулюванні діяльності політичних партій і громадських організацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 106-113.

3. Висоцький В.М. Політичні партії в процесі модернізації політичної системи України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 3-6.

4. Дахова І.І. Зміст права на свободу совісті та віросповідання. *Форум права*. 2016. № 4. С. 107-112. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/fp_index.htm_2016_4_.pdf

5. Кушніренко О. Г. Конституційно-правовий статус релігійних організацій // Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи: матеріали VI міжнар. круглого столу (Харків, 21 груд. 2013 р.). Харків, 2014. С. 47-50.

6. Летнянчин Л.І. Проблеми конституціоналізації свободи об'єднання в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 65-75.

7. Решевець І.В. Вплив політичних партій на розвиток політико-адміністративних процесів. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2(25). С. 1-5.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.

2. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.

3. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.

Текст лекції

1. Право на об'єднання в Україні та форми його реалізації. Види громадських формувань, загальна характеристика їх правового статусу

Право на об'єднання є невід'ємним правом людини і необхідною передумовою його повноцінної участі у громадському житті, формою колективної реалізації і захисту громадянами своїх прав і законних інтересів, засобом підвищення соціальної активності населення. Крім того, об'єднання у політичні організації (партії, рухи, спілки тощо) надає можливість громадянам реалізувати своє конституційне право на участь в управлінні суспільними і державними справами. Розмаїтість і ефективність діяльності громадських формувань свідчить про високий рівень розвитку громадянського суспільства і відображає його спроможність до самоорганізації і самоврядування, тобто до вирішення суспільних проблем без втручання держави.

Право на об'єднання традиційно відносять до політичних прав і свобод, що обумовлено історією становлення даного права та його конституційного закріплення. Спочатку право на об'єднання розглядалося насамперед як гарантована законом можливість створювати політичні партії або рухи, а

також брати участь у їхній діяльності. Однак у даний час це право є значно більш широким за змістом і містить у собі право вільно утворювати, входити до складу і виходити зі складу будь-яких громадських формувань, діяльність яких спрямована на спільну реалізацію громадянами своїх законних прав і інтересів.

З погляду конституційного права найбільший інтерес викликає саме політико-правовий аспект права громадян на об'єднання, що обумовлено специфікою предмета конституційно-правового регулювання.

Юридичною основою для розвитку політичної активності громадян слугує Основний Закон України, який проголосив принцип політичної та ідеологічної багатоманітності однією з основ конституційного ладу України і закріпив, що держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України (ч. 1, 4 ст. 15). Ці вихідні положення розвинуті у ст. 36 Конституції, яка проголошує, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії й громадські організації для здійснення і захисту своїх прав та свобод і задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки і громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Принципове значення має конституційне закріплення принципу рівності перед законом всіх об'єднань громадян, заборона будь-яких обмежень свободи об'єднання і дискримінації за ознакою належності або неналежності до якогось об'єднання громадян, а також закріплення винятково судового порядку заборони діяльності об'єднань.

Конституційні положення, що стосуються регламентації права громадян на об'єднання, цілком відповідають міжнародним-правовим стандартам у галузі прав людини, відображеним у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права.

Чинне конституційне законодавство України розрізняє такі види громадських формувань: 1) політичні партії; 2) громадські організації; 3) релігійні організації; 4) громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону; 5) творчі спілки; 6) професійні спілки; 7) організації роботодавців; 8) благодійні організації. Кожен з перелічених видів громадських формувань може бути розподілений на підвиди за різними критеріями. Зокрема, серед громадських організацій розрізняють наукові, спортивні, вікові, культурні тощо. Політичні партії та громадські організації охоплюються поняттям «об'єднання громадян».

Громадські формування відрізняються за своїм правовим статусом (за порядком створення, вимогами до засновників і членів, правами і обов'язками, джерелами фінансування, мірами можливої юридичної відповідальності тощо). Водночас їм притаманна низка спільних *ознак*, серед яких:

- суспільний характер – це недержавні інституції, покликані вирішувати суспільно значимі проблеми;

- добровільність – психологічною основою для їх створення і діяльності служить вільна воля самих засновників і учасників;
- спільність інтересів учасників – як інтелектуально-світоглядна основа цих формувань;
- метою створення цих формувань є реалізація прав і свобод громадян;
- легальність – мета цих формувань і форми діяльності громадських формувань є цілком законними; заради цього здійснюється їх легалізація;
- некомерційний характер – отримання прибутку, збагачення засновників та учасників не може бути основною метою цих формувань;
- способом досягнення поставленої перед громадським формуванням мети виступають спільні законні дії самих його учасників.

Громадські формування створюються і діють на основі добровільності, рівноправності їх членів (учасників), самоврядування, законності та гласності. Вони вільні у виборі напрямів своєї діяльності. Обмеження діяльності громадських формувань може встановлюватися тільки Конституцією та законами України. Всі основні питання діяльності цих об'єднань повинні вирішуватись на зборах всіх членів або представників членів об'єднання. Громадське формування повинно регулярно обнародувати свої основні документи, склад керівництва, дані про джерела фінансування та витрати.

Згідно зі ст. 37 Конституції України заборонені створення і діяльність політичних партій і громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на: ліквідацію незалежності України; зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави; підрив безпеки держави; незаконне захоплення державної влади; пропаганду війни чи насильства; на розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; зазіхання на права і свободи людини, здоров'я населення. Аналогічні обмеження містяться і в ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання».

Держава сприяє розвитку політичної та громадської активності, творчої ініціативи громадян і створює рівні умови для діяльності їх об'єднань. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про громадські об'єднання» держава забезпечує додержання прав і законних інтересів об'єднань громадян, легалізованих у порядку, передбаченому цим Законом. Втручання державних органів та службових осіб у діяльність об'єднань громадян, так само як і втручання об'єднань громадян у діяльність державних органів, службових осіб та у діяльність інших об'єднань громадян, не допускається, крім випадків, передбачених Законом. Верховна Рада України може встановлювати пільги щодо оподаткування доходів по окремих видах господарської або іншої комерційної діяльності об'єднань громадян, створених ними установ та організацій, заснованих підприємств, максимальні розміри окремих та загальних річних пожертвувань на користь політичних партій, а також затверджує перелік всеукраїнських громадських організацій, яким держава надає матеріальну допомогу.

Принцип невтручання держави у статутну діяльність об'єднань громадян не виключає контролю і нагляду за діяльністю об'єднань громадян

з боку компетентних державних органів у порядку, передбаченому законодавством України. Зокрема, органи, що проводять легалізацію об'єднань громадян (Міністерство юстиції України та місцеві державні адміністрації), здійснюють контроль за додержанням ними положень статуту. Представники цих органів мають право бути присутніми на заходах, що проводяться об'єднаннями громадян, вимагати необхідні документи, одержувати пояснення. Нагляд за виконанням та додержанням законності об'єднаннями громадян здійснюють органи прокуратури. Контроль за джерелами та розмірами надходжень, сплатою податків об'єднаннями громадян здійснюють відповідно фінансові органи та органи державної податкової адміністрації.

2. Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні

Конституція України (ч. 4 ст. 15) гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» *політична партія* – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Політичні партії створюються за ініціативою громадян України, які досягли 18 років, не обмежені судом у дієздатності і не тримаються в місцях позбавлення волі.

Членом політичної партії може бути лише громадянин України, який відповідно до Конституції України має право голосу на виборах. Громадянин України може перебувати одночасно лише в одній політичній партії.

Членами політичних партій не можуть бути: 1) судді; 2) прокурори; 3) поліцейські; 4) співробітники Служби безпеки України; 5) військовослужбовці; 6) працівники митних та податкових органів; 7) персонал Державної кримінально-виконавчої служби України; 8) працівники Національного антикорупційного бюро України; 9) державні службовці у випадках, передбачених Законом України «Про державну службу»; 10) члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. На час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії зупиняють членство в цій партії.

Порядок вступу до політичної партії, зупинення та припинення членства в ній визначається статутом політичної партії. Однак за будь-яких умов членство в політичній партії є індивідуальним і фіксованим.

Не допускається створення і діяльність структурних осередків політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях. Ці обмеження мають на меті не допустити

партійного керівництва інститутами публічної влади і гарантувати реалізацію принципів державного суверенітету і політичного плюралізму.

Політичні партії в Україні створюються лише з всеукраїнським статусом. Рішення про створення політичної партії приймається на її установчому з'їзді (конференції, зборах). Це рішення має бути підтримано підписами не менше 10 тисяч громадян України, які відповідно до Конституції України мають право голосу на виборах, зібраними не менш як у 2/3 районів не менш як 2/3 областей України, міст Києва і Севастополя та Автономної Республіки Крим. На установчому з'їзді (конференції, зборах) політичної партії затверджуються статут і програма політичної партії, обираються її керівні і контрольно-ревізійні органи.

Діяльність політичної партії може здійснюватися лише після її реєстрації Міністерством юстиції України. Діяльність незареєстрованих політичних партій не допускається. Рішення щодо реєстрації політичної партії приймається протягом 30 днів з моменту подання всіх необхідних документів. Після реєстрації політична партія набуває статусу юридичної особи.

Відповідно до вимог ч. 6 ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» (з урахуванням офіційного тлумачення, наданого Конституційним Судом України у рішенні від 16 жовтня 2007 р. № 9-рп/2007) політична партія протягом 6 місяців з дня реєстрації повинна забезпечити утворення та реєстрацію в установленому порядку, своїх обласних і прирівняних до них партійних організацій не менш як у 14 адміністративно-територіальних одиницях України з перелічених у частині другій ст. 133 Конституції України. Невиконання цієї вимоги тягне за собою анулювання свідоцтва про реєстрацію політичної партії.

Зразки свідоцтва про реєстрацію політичної партії та свідоцтва про реєстрацію структурного утворення політичної партії, а також Порядок державної реєстрації символіки політичної партії затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію статей 9, 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» від 13 липня 2001 р. № 840.

За даними Міністерства юстиції України, станом на 1 січня 2009 р. в Україні було зареєстровано 160 політичних партій, з яких 3 перебували на стадії ліквідації.

Політичні партії мають право:

1) вільно провадити свою діяльність у межах, передбачених Конституцією та законами України;

2) брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України (це право водночас є й обов'язком політичної партії, невиконання якого тягне анулювання свідоцтва про реєстрацію політичної партії);

3) використовувати державні, а також засновувати власні засоби масової інформації, як передбачено відповідними законами України;

4) підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями, засновувати (вступати між собою у) міжнародні спілки з додержанням вимог цього Закону;

5) ідейно, організаційно та матеріально підтримувати молодіжні, жіночі та інші об'єднання громадян, подавати допомогу у їх створенні.

Політичним партіям гарантується свобода опозиційної діяльності, у тому числі: можливість викладати публічно і обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя; брати участь в обговоренні та оприлюднювати і обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього державні і недержавні засоби масової інформації в порядку, встановленому законом; вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, які обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому порядку.

Держава гарантує політичним партіям право на кошти та інше майно для здійснення своїх статутних завдань. Політичні партії для здійснення своїх статутних завдань мають право на власне рухоме і нерухоме майно, кошти, обладнання, транспорт, інші засоби, набуття яких не забороняється законами України. Політичні партії також мають право на майно, придбане від продажу суспільно-політичної літератури, інших агітаційно-пропагандистських матеріалів, виробів з власною символікою, проведення фестивалів, свят, виставок, лекцій, інших політичних заходів. Вони можуть орендувати необхідне рухоме та нерухоме майно. Однак політичні партії є неприбутковими організаціями, а тому не можуть здійснювати підприємницьку діяльність, мати на меті збагачення своїх засновників та учасників.

Чинне законодавство містить низку обмежень щодо фінансування політичних партій. Зокрема, не допускається фінансування політичних партій: 1) органами державної влади та органами місцевого самоврядування, крім випадків, зазначених законом; 2) державними та комунальними підприємствами, установами і організаціями, а також підприємствами, установами і організаціями, у майні яких є частки (паї, акції), що є державною чи комунальною власністю, або які належать нерезидентам; 3) іноземними державами та їх громадянами, підприємствами, установами, організаціями; 4) благодійними та релігійними об'єднаннями та організаціями; 5) анонімними особами або під псевдонімом; 6) політичними партіями, що не входять до виборчого блоку політичних партій. Кошти, що надійшли політичним партіям з порушенням вимог, передбачених Законом, перераховуються політичними партіями до Державного бюджету України або стягуються в доход держави у судовому порядку.

Політичні партії є рівними перед законом. Органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам заборонено виокремлювати у своєму ставленні певні політичні партії чи надавати їм привілеї, а також сприяти політичним партіям, якщо інше не передбачено законом, у провадженні їх діяльності. Втручання з боку органів державної

влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх місцевих осередків забороняється, за винятком випадків, передбачених Законом.

Політичні партії припиняють свою діяльність шляхом реорганізації чи ліквідації (саморозпуску) або в разі заборони її діяльності чи анулювання реєстраційного свідоцтва в порядку, встановленому законами України.

У разі порушення політичними партіями Конституції України, Закону «Про політичні партії в Україні» та інших законів України до них можуть бути вжиті такі заходи: 1) попередження про недопущення незаконної діяльності; 2) заборона політичної партії. Діяльність політичної партії може бути заборонена лише за рішенням суду. В першій інстанції справу про заборону політичної партії розглядає Верховний Суд України.

У разі невиконання політичною партією вимоги ч. 6 ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» (згаданої вище), виявлення протягом 3 років з дня реєстрації політичної партії недостовірних відомостей у поданих на реєстрацію документах, невисування політичною партією своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України протягом 10 років орган, який зареєстрував політичну партію, має звернутися до Верховного Суду України з поданням про анулювання реєстраційного свідоцтва. Інші підстави для анулювання реєстраційного свідоцтва не допускаються. Рішення Верховного Суду України про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії тягне за собою припинення діяльності політичної партії, розпуск її керівних органів, обласних, міських, районних організацій і первинних осередків та інших статутних утворень політичної партії, припинення членства в політичній партії.

3. Види громадських організацій, їх завдання та функції

Зважаючи на зміни, що відбуваються у законодавстві про об'єднання громадян на сучасному етапі важливим є розуміння їх видового різноманіття, що знаходить відбиток у відмінностях правового статусу, крім цього необхідним є порівняння класифікацій, що пропонуються вітчизняними та іноземними дослідниками.

Класифікація об'єднань громадян в науковій літературі здійснюється за багатьма критеріями:

1. За рівнем політизованості або за місцем у політичній системі (політичні партії, суспільно-політичні організації, громадські організації);
2. За рівнем комерціалізації (некомерційні і неприбуткові організації та благодійні фонди);
3. За характером організованості (партії, рухи, організації);
4. За місцем у ієрархічній структурі (місцеві, регіональні або загальнодержавні організації; первинні організації або їх об'єднання та асоціації);

5. За напрямками діяльності, сферами інтересів (професійні, демографічні, творчі, спортивні, культурно-просвітницькі, науково-технічні тощо);

6. За рівнем стабільності (такі, що постійно діють або тимчасові).

Також є й інші критерії поділу громадських організацій:

1. За завданнями – політичні, професійні, наукові, творчі та інші організації.

2. За типом членства – лише індивідуальне членство (партія, профспілка), лише колективне членство (асоціації міст і підприємств), змішане членство (наукове товариство), без членства (суспільні рухи та ін.).

3. За суспільною роллю виділяють масові організації, орієнтовані на справи всього суспільства, і такі, що дбають переважно про потреби та інтереси своїх членів.

4. За галузями діяльності.

Новим етапом правового регулювання діяльності громадських об'єднань стало прийняття Верховною Радою України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI, який почав діяти з 01.01.2013 р., і тоді ж втратив чинність Закон «Про об'єднання громадян». Необхідно вказати на те, що в новому законі відсутня норма про класифікацію статусу громадського об'єднання: всеукраїнський, місцевий та міжнародний. За статусом закон вирізняє тільки такі: «дитячий», «молодіжний» і «всеукраїнський». Хоча, йдеться про різні підстави класифікації об'єднань.

Громадські організації виконують такі функції:

1. *інтегративну* – вона полягає в об'єднанні членів організації навколо спільних цілей, розвитку між ними на цій основі політичних та інших зв'язків;

2. *формування та оновлення правлячої еліти* – громадські організації підтримують тих чи тих кандидатів на виборах до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, у разі обрання впливають на їхню діяльність у владних структурах, на відбір кадрів для державного апарату;

3. *інформаційна* – вони доводять до органів влади інформацію про стан громадської думки щодо тієї чи іншої проблеми суспільного життя;

4. *виховна* – націлена на формування в громадян моральної, політичної, правової культури, національної самосвідомості, відповідальності за справу і свою поведінку;

5. *опозиційна* – її роль полягає в запобіганні надмірній централізації та посиленні влади держави;

6. *захисна* – спрямована на задоволення та захист інтересів, потреб членів організації через вимоги, заяви до державних органів;

7. *комунікативна* – інформаційне забезпечення, розширення спілкування, підвищення ролі громадської думки;

8. *контролююча* – здійснення громадського контролю над державними установами, з метою зменшення бюрократизації суспільного життя.

Досліджуючи функції громадських організацій, слід зауважити, що необхідно відмежовувати поняття функції організації від її завдань та принципів. Завдання та функції це поняття, які співвідносяться, є взаємопов'язаними, але не тотожними.

Завдання громадської організації визначають її соціальне призначення та мету, заради досягнення якої створюється організація. Тим самим, завдання організації є передумовою виникнення її функцій. В свою чергу, функції являють собою засоби реалізації та виконання поставлених завдань. Щодо співвідношення принципів формування та діяльності організації та її функцій, то принципи здійснюють активний вплив на розвиток функцій та є основою виконання кожної з них.

Для ефективного функціонування системи громадських організацій необхідною є реалізація всього комплексу їх основних функцій, які взаємопов'язані між собою та становлять єдину цілісну систему. Функції громадських організацій повинні здійснюватися на таких засадах: єдності суб'єкта та об'єкта діяльності, економічної та фінансової незалежності, самостійності і незалежності в межах своєї компетенції.

Отже, беручи до уваги основні властивості функцій (загальність, стабільність) та мету, на досягнення якої спрямовується вся діяльність конкретної громадської організації, функції громадських організацій слід визначити як головні напрями і види діяльності громадських організацій, що характеризують їх суть та соціальне призначення та обумовлені статутними задачами та цілями організацій. Функції не слід ототожнювати з такими категоріями, як завдання, принципи, компетенція. Функції зумовлені юридичною природою громадських організацій, їх місцем в системі суспільного ладу, завданнями та цілями, на досягнення яких спрямована їх діяльність, а також мають недержавну природу.

Громадські організації, виходячи зі своєї природи, мають право представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів у державних та громадських органах, одержувати від них інформацію, необхідну для реалізації своїх завдань, пропагувати свої цілі та ідеї, виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові й немайнові права, засновувати засоби масової інформації та підприємства, необхідні для виконання статутних цілей, та ін.

Утворення громадського об'єднання відбувається на установчих зборах, під час яких засновники висловлюють своє бажання створити громадське об'єднання, визначають назву, мету та завдання діяльності, а також організаційно-правову форму. Така діяльність оформлюється протоколом, який відповідно до ст. 9 Закону України «Про громадські об'єднання», має містити відомості про:

- 1) дату та місце проведення установчих зборів;
- 2) осіб, які брали участь в установчих зборах (відповідно до частини одинадцятої цієї статті);
- 3) рішення про утворення громадського об'єднання із зазначенням мети (цілей) його діяльності;

4) рішення про визначення найменування та наявності – скороченого найменування громадського об'єднання;

5) рішення про затвердження статуту громадського об'єднання;

6) рішення про утворення (обрання) керівника, органів управління громадського об'єднання відповідно до затвердженого статуту;

7) рішення про визначення особи (осіб), яка має право представляти громадське об'єднання у правовідносинах з державою та іншими особами і вчиняти дії від імені громадського об'єднання без додаткового уповноваження, – для громадського об'єднання, яке має намір здійснювати діяльність без статусу юридичної особи, якщо утворення (обрання) органів управління не передбачено рішенням про утворення такого об'єднання;

8) рішення про визначення особи (осіб), яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, – для громадського об'єднання, яке має намір здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи.

Невід'ємною частиною протоколу установчих зборів громадського об'єднання є реєстр осіб, які брали участь в установчих зборах, в якому обов'язково зазначаються відомості:

1) щодо фізичних осіб – прізвище, ім'я та по батькові особи, дата народження, а для іноземців та осіб без громадянства також дані національного паспорта або документа, що його замінює. Дані про особу засвідчуються її особистим підписом;

2) щодо юридичних осіб – повне найменування, ідентифікаційний код, юридична адреса, прізвище, ім'я та по батькові особи, яка уповноважена брати участь в установчих зборах. Ці дані засвідчуються підписом особи, уповноваженої брати участь в установчих зборах.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про громадські об'єднання», засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 18 років, а молодіжної та дитячої громадської організації – 14 років. Засновником громадської організації не може бути особа, яку визнано судом недієздатною.

Засновниками громадської спілки можуть бути тільки юридичні особи приватного права. Відповідно до Цивільного кодексу України, юридичною особою приватного права є юридична особа, засновниками якої є фізичні особи або інші юридичні особи приватного права, а не органи державної влади чи місцевого самоврядування. Юридичною особою приватного права є також громадська організація зі статусом юридичної особи. Не є юридичними особами приватного права юридичні особи, створені розпорядчими актами Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

Засновниками громадської спілки не можуть бути політичні партії, а також юридичні особи, щодо яких прийнято рішення щодо їх припинення або які перебувають у процесі припинення.

Засновниками громадської спілки не можуть бути:

- юридичні особи приватного права, єдиним засновником яких є одна і та сама особа;

- юридична особа приватного права, якщо засновник (власник істотної участі) цієї юридичної особи внесений до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності, або щодо яких застосовано міжнародні санкції.

Варто зазначити, що у новому законі вимога щодо кількості засновників змінена, тобто кількість засновників громадського об'єднання не може бути меншою, ніж дві особи.

Закон України «Про громадські об'єднання» скасовує територіальні статуси, надаючи при цьому можливість громадським об'єднанням діяти на всій території України. Тобто, відтепер аби громадське об'єднання діяло на всій території України, йому не потрібно отримувати всеукраїнський статус. Отож, цей статус не впливає на територію діяльності громадського об'єднання, а лише засвідчує, що дане громадське об'єднання має відокремлені підрозділи у більшості адміністративно-територіальних одиниць України.

Ключовою відмінністю громадського об'єднання є його найменування, яке зазначається у його статутних документах та відображається у Реєстрі громадських об'єднань.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про громадські об'єднання», найменування громадського об'єднання визначається рішенням установчих зборів під час його утворення і має бути надане українською мовою. Громадське об'єднання може додатково викласти свою власну назву іноземною мовою або мовою національної меншини. Окрім повного найменування, громадське об'єднання може передбачити одне чи кілька скорочених найменувань, зазначивши їх у статуті.

Водночас власна назва громадського об'єднання не може містити:

- найменування органу влади (міністерство, агентство, служба, інспекція, комітет, адміністрація, прокуратура, суд);
- власну назву громадського об'єднання, діяльність якого заборонена у судовому порядку (протягом 3 років після набрання відповідним рішенням суду законної сили);
- інші позначення, використання яких обмежене законом.

Втім, відповідно до п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про громадські об'єднання», громадські організації, зареєстровані до 1 січня 2013 року, у назвах яких є вищезазначені слова, не зобов'язані змінювати своє найменування.

Реєстрація громадських організацій відбувається шляхом повідомлення відповідно Міністерству юстиції України (якщо громадські організації мають всеукраїнський або міжнародний статус), місцевим органам державної виконавчої влади, виконавчим комітетам сільських, селищних, міських рад.

Також допускається відмова у реєстрації громадського об'єднання за таких підстав:

1) наявність у статуті та рішеннях, відображених у протоколі про утворення громадського об'єднання, положень, що не відповідають Конституції України, статті 4 Закону України «Про громадські об'єднання»;

2) порушення вимог ст. 7, 10 Закону України «Про громадські об'єднання» (щодо засновників, та найменування громадського об'єднання).

У разі саморозпуску громадської організації її майно та кошти після задоволення вимог кредиторів передаються за рішенням такого об'єднання на статутні або благодійні цілі іншій (кільком іншим) громадській організації, а в разі неприйняття такого рішення – зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету.

У разі реорганізації – майно, активи та пасиви передаються правонаступнику.

Припинення діяльності ГО здійснюється:

1) за рішенням ГО, прийнятим вищим органом управління ГО, шляхом саморозпуску або реорганізації шляхом приєднання до іншого ГО такого самого статусу;

2) за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) ГО.

На відміну від права на створення і участь у діяльності політичних партій, право засновувати громадські організації мають не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства, що законно перебувають на території України. Це право також поширюється на громадські організації, що відстоюють професійні права людей – профспілки.

Утім Конституція України в ст. 37 визначає й підстави для заборони діяльності політичних партій та громадських організацій. До них відносяться програмні цілі або дії, спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міждержавної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення. До того ж Основний Закон забороняє утворення воєнізованих формувань у складі політичних партій і громадських організацій.

Громадські організації набувають право власності на кошти й майно, отримане від їх засновників, членів та держави, набуто в результаті вступних та членських внесків, пожертвувань громадян, підприємств, установ та організацій, господарської та іншої комерційної діяльності, створених ними госпрозрахункових установ та організацій. Фінансування молодіжних і дитячих громадських організацій, діяльність яких спрямовується на забезпечення соціального становлення й розвиток молодих громадян, відбувається за рахунок держбюджету.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» для здійснення своєї мети громадське об'єднання *має право*:

1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);

2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів НПА, що видаються органами державної влади, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

5) проводити мирні зібрання;

6) здійснювати інші права, не заборонені законом.

Права громадського об'єднання зі статутом юридичної особи:

1) бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно законодавства;

2) здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадськими об'єднаннями включаються до реєстру громадських об'єднань;

3) засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) ЗМІ;

4) брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до ЗУ «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;

5) брати участь у порядку, визначеному законодавством у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності.

Примітка: громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, створена ним юридична особа (товариство, підприємство) може бути виконавцем державного замовлення відповідно до закону.

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи для виконання своєї статутної мети має право володіти, користуватися і розпоряджатися коштами та іншим майном, яке відповідно до закону передане такому громадському об'єднанню його членами (учасниками) або державою, набуте як членські внески, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами та організаціями, набуте в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької діяльності створених ним юридичних осіб (товариств, підприємств), а також майном, придбаним за рахунок власних

коштів, тимчасово наданим у користування (крім розпорядження) чи на інших підставах, не заборонених законом.

Право власності громадської організації зі статусом юридичної особи реалізовує його вищий орган управління в порядку, передбаченому законом та статутом громадської організації. Окремі функції щодо управління майном за рішенням вищого органу управління громадської організації можуть бути покладені на створені ним відповідно до статуту керівні органи, юридичні особи (товариства, підприємства), відокремлені підрозділи таких об'єднань або передані громадським спілкам, утвореним цими громадськими організаціями.

Громадське об'єднання має право у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності (саморозпуск).

Діяльність громадського об'єднання без статусу юридичної особи вважається припиненою з дня отримання повідомлення про таке рішення від особи, уповноваженої представляти це об'єднання, уповноваженим органом з питань реєстрації. На підставі зазначеного повідомлення уповноважений орган з питань реєстрації вносить відомості про припинення діяльності зазначеного громадського об'єднання до Реєстру громадських об'єднань.

Громадське об'єднання подає (надсилає) рішення про саморозпуск громадського об'єднання до уповноваженого органу з питань реєстрації. До рішення додаються:

- 1) оригінал свідоцтва про реєстрацію громадського об'єднання (або його дублікату);
- 2) оригінал статуту громадського об'єднання (або його дублікату);
- 3) реєстраційна картка на проведення державної реєстрації припинення юридичної особи.

Уповноважений орган з питань реєстрації протягом десяти робочих днів з дня отримання документів, зазначених у частині четвертій цієї статті, приймає рішення про визнання або відмову у визнанні рішення про саморозпуск громадського об'єднання.

Якщо за наслідком розгляду зазначених документів встановлено відсутність порушень вимог цього Закону, Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», статуту громадського об'єднання, уповноважений орган з питань реєстрації забезпечує внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців відповідного запису та вносить дані про зазначене рішення громадського об'єднання до Реєстру громадських об'єднань.

Якщо за наслідком розгляду зазначених документів встановлено порушення вимог цього Закону, Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», статуту громадського об'єднання при прийнятті рішення про саморозпуск, уповноважений орган з питань реєстрації приймає рішення у формі наказу про відмову у визнанні рішення про саморозпуск громадського об'єднання. Невід'ємним додатком до рішення є висновок, який має бути вмотивованим та містити вичерпні

підстави відмови. Копія зазначеного рішення видається (надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення) громадському об'єднанню не пізніше наступного дня після його прийняття.

З дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців запису про рішення громадського об'єднання про саморозпуск розпочинається припинення громадського об'єднання як юридичної особи та набуває повноважень ліквідаційна комісія.

З дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців запису про рішення громадського об'єднання про саморозпуск таке рішення не може бути скасоване цим громадським об'єднанням.

Відмова у визнанні рішення про саморозпуск громадського об'єднання має наслідком втрату чинності зазначеним рішенням.

Припинення діяльності громадської спілки не має наслідком припинення юридичних осіб – членів цієї спілки.

Стаття 186-5 чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за керівництво об'єднанням громадян, яке не легалізувалося в установленому законом порядку чи йому відмовлено в легалізації або його примусово розпущено за рішенням суду, але воно продовжує діяти, а також осіб, які беруть участь у діяльності таких об'єднань. Суб'єктом відповідальності за вказане протиправне діяння є керівництво громадського об'єднання або особи, які беруть участь у його діяльності, а не громадське об'єднання. Зазначений склад правопорушення не слід вважати підставою спеціальної адміністративної відповідальності громадських об'єднань, хоча на таку тезу іноді можна натрапити в юридичній літературі. Вказана стаття передбачає адміністративну відповідальність у сфері діяльності громадських об'єднань, стимулюючи громадян легалізувати діяльність своїх об'єднань та припиняти діяльність у разі примусового розпуску.

Отже, відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» до громадських об'єднань можна застосовувати єдине стягнення – заборону його діяльності. Безперечно, зменшення кількості стягнень, які можуть бути застосовані до громадських об'єднань, слід вважати значним недоліком указаного закону, бо з огляду на градацію адміністративних правопорушень, що можуть вчинятися громадськими об'єднаннями за критерієм суспільної шкоди, якої вони завдають, необхідно передбачити стягнення, кожне з яких відповідало б тяжкості вчиненого протиправного діяння. Вказана проблема свідчить про недосконалість нормативного закріплення спеціальної адміністративної відповідальності громадських об'єднань, тому що створює ситуацію, коли єдиним можливим способом притягнути до такого виду відповідальності є заборона їхньої діяльності.

Окрім того, що зменшилася кількість стягнень, звузилося коло підстав притягнення до спеціальної адміністративної відповідальності. Зокрема, з переліку вилучено продовження протиправної діяльності після накладення стягнень, що також варто вважати недоліком. Підставами заборони

громадського об'єднання згідно з чинним законодавством є: 1) порушення обмежень щодо створення та діяльності громадських об'єднань, передбачених ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання»; 2) порушення вимог, установлених статтями 36, 37 Конституції України, щодо створення та діяльності політичних партій, громадських організацій і професійних спілок України.

4. Конституційні основи організації і діяльності професійних союзів в Україні.

Професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання);

первинна організація профспілки – добровільне об'єднання членів профспілки, які, як правило, працюють на одному підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності і виду господарювання або у фізичної особи, яка використовує найману працю, або забезпечують себе роботою самостійно, або навчаються в одному навчальному закладі;

організації профспілки – організаційні ланки профспілки, визначені статутом профспілки, що діють у межах повноважень, наданих статутом та цим Законом;

Однією із передумов забезпечення соціальної злагоди в суспільстві, вкрай необхідної для сталого економічного розвитку, є наявність сильних і незалежних профспілок. Не менш важливо, щоб ці організації трудящих були демократичними і достатньо представницькими. Ще одна умова – це визнання державою законності діяльності та сучасної соціальної ролі профспілок, адекватне ставлення до них роботодавців, суспільства в цілому. В цьому переконує світовий досвід.

На жаль, обізнаність української громадськості у питаннях сучасного профспілкового руху є ще слабкою, а ставлення структур влади і підприємців до профспілок часто ґрунтується на явно застарілих уявленнях про їхню попередню роль та місце в командно-адміністративній системі і не дає змоги сприймати їх як рівноправного партнера, що, безперечно, стримує й формування нових соціально-трудових відносин.

А втім, за умови неупередженого погляду на профспілки бачимо, що справжньою метою їхньої діяльності є поліпшення соціально-економічної ситуації в Україні, а відтак становища трудящих, зміцнення громадянського миру і демократії. Основним же способом вирішення наявних проблем у суспільстві профспілки вважають конструктивний соціальний діалог, а не класову боротьбу, узгодження інтересів найманих працівників, держави і роботодавців шляхом домовленостей, а не руйнівної конфронтації.

Проте, як підтверджує світовий досвід, профспілки виступають каталізатором соціальної рівноваги лише тоді і в тих країнах, де ступінь охоплення трудящих профспілковим членством високий, а сам профспілковий рух добре зорганізований, сильний і впливовий. В Україні, яка належить до індустріальних держав і абсолютна більшість найманих

працівників якої традиційно є членами профспілок, такий потенціал, на наш погляд, теж є. Проте було б перебільшенням стверджувати, що він нині якісно реалізується.

Українським профспілкам потрібно також пройти певний шлях до визнання міжнародним профспілковим рухом, який має пересвідчитися в їх реальному роздержавленні і незалежності, демократичності і відданості справі захисту інтересів трудящих. І, безперечно, самим профспілкам та їх об'єднанням, кількість яких у країні постійно зростає, потрібно порозумітися між собою і консолідуватися, щоб стати реально впливовою силою у суспільстві.

Варто зазначити, що до ухвалення у вересні 1999 р. Закону «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» українське суспільство мало мізерні відомості про профспілковий рух – лише в міру відкритості та публічності самих профспілок. І тільки із запровадженням зазначеним законом легалізації всеукраїнських профспілок та їхніх об'єднань, що здійснюється шляхом обов'язкової реєстрації Міністерством юстиції України, а щодо профспілок нижчого рівня – відповідними територіальними органами юстиції, кожний громадянин, роботодавець чи орган влади отримав доступ до цієї інформації. Щодо первинних профспілкових організацій, які діють на підприємствах, то Закон про профспілки (ст. 6) зобов'язує їх повідомляти безпосередньо роботодавця про склад працівників, яких вони об'єднують. В іншому випадку стаття 43 Кодексу законів про працю, яка передбачає розірвання трудового договору з працівником з ініціативи роботодавця лише за попередньою згодою відповідного профспілкового органу, не діяла б стосовно членів профспілки.

Водночас у системі трипартизму українські профспілки мають найбільший історичний досвід діяльності, традиції і в організаційно-правовому відношенні є найбільш сформованою стороною. Тоді як інші два суб'єкти – Кабінет Міністрів України та організації роботодавців є продуктом новітньої історії України зі ще незавершеним процесом формування і правового визначення.

Безперечно, об'єктивним чинником зменшення профспілкового членства є загальне скорочення кількості робочих місць.

Соціологічні дослідження та й саме життя підказують, що для посилення мотивації і збереження досягнутого рівня членства профспілкам потрібна нова ідеологія. З переходом до іншої політичної і соціально-економічної моделі держави віджила своє попередня, успадкована з радянських часів мотивація, яка базувалася переважно на споживацьких запитах працівників до профспілки щодо розподілу нею колективних матеріальних благ і соціальних послуг. Нині на арені виробничих стосунків з'явилися зовсім інші дійові особи, з одного боку, власники, їхні представницькі органи та роботодавці, основною метою котрих є отримання як найвищих прибутків, розподіл яких вони хочуть здійснювати одноосібно і на свою користь, з іншого – наймані працівники, головним інтересом яких є гідна оплата та належні умови праці.

Отже, ми маємо зовсім іншу економічну і соціальну базу відносин між цими дійовими особами, які, як показує історичний досвід, перманентно коливаються то в бік соціального партнерства, то в бік конфронтації між «працею» і «капіталом». Невипадково в таких основоположних міжнародних правових актах, як Декларація прав людини (ст. 23), Пакт про економічні, соціальні і культурні права (ст. 7), а також Конституція України (ст. 36), вказано, що основною метою об'єднання громадян у професійні спілки є захист саме своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів, а не колективний розподіл благ.